

Er det finale *r* en vokal i rigsdansk?

Af H. A. KOEFOED

Der er undertiden (især hos fjernerestående) en beklagelig tendens til at betragte strukturelle analyser som definitive og til ikke at forstå at de videnskabelige resultater på dette område er lige så relative som på andre områder.

Louis Hjelmslev

Nærværende undersøgelse over de fonetiske og strukturelle problemer i forbindelse med *r*-lydene i moderne rigsdansk har i første omgang haft et rent praktisk udgangspunkt i overvejelser angående tilrettelæggelsen af en hensigtsmæssig lydskrift i et par lærebøger i dansk for udlændinge og en dansk udtaleordbog.

Det er min opfattelse, at man – ikke mindst ved undervisning i sprog som »second language« – ikke kan nøjes med en rent strukturel, fonemisk betragtning, men også i høj grad må tage hensyn til (lyd)substansen, manifestationerne, hvis man sætter sig det mål, at eleven skal beherske det tillærte sprog uden for meget af det, man kalder »accent«. Det er i

---

Forkortelser af litteraturhenvisninger:

- AlmFon: Almindelig Fonetik, af Louis Hjelmslev i Nordisk Lærebog for Talepædagoger, København 1954, pp. 233–307
APhS: Acta Philologica Scandinavica, København 1926 ff.
Cohen: A. Cohen, The Phonemes of English, den Haag 1952
Grove: Peter Grove, Det danske udlyds-*r*, i Danske Studier 1927, pp. 154–161
Grundtræk: Louis Hjelmslev, Grundtræk af det danske udtrykssystem med særligt henblik på stødet, i Selskab for nordisk filologi, årsberetning for 1948–49–50, pp. 12–24
Jespersen: Otto Jespersen, Modersmålets Fonetik, 3. udgave, København 1934
Martinet: André Martinet, La Phonologie du Mot en Danois, i Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, 1937
Nordhjem: Bent Nordhjem, The Phonemes of English, København 1960
PAnd: Dansk Fonetik, af Poul Andersen i Nordisk Lærebog for Talepædagoger, København 1954, pp. 308–353
PDid: Paul Diderichsen, Udtalen af dansk rigssprog, i Danske Studier, 1957, pp. 41–79
Uldall: H. J. Uldall, Det danske *r*, i Danske Studier, 1928, pp. 172–175.
AaHansen: Aage Hansen, Udtalen i moderne dansk, København 1956

Den i afhandlingen anvendte lydskrift er IPA med visse gennemskuelige modifikationer. Andre fremstillinger citeres med den der anvendte lydskrift, hvis ikke andet er anført. – Lyd i kantet parentes [ ] er fonetisk anskuet, mellem skråstreger // fonemisk anskuet. Kursivering betegner, at lyden i den pågældende sammenhæng ikke er analyseret fonetisk-fonemisk, eller at sondringen der er irrelevant.

så fald ikke nok at forklare sprogets struktur og leddenes funktion, selv om dette naturligtvis også er uhyre vigtigt, og give eleven det indtryk, at det er underordnet, hvilken manifestation han bruger, når han blot overholder de fonemiske modsætninger, så der ikke opstår misforståelser. Han må også tidligt oplyses om, hvilken manifestation den indfødte sprogbruger anvender, og selv lære og benytte denne, da han ellers omgående vil blive afsløret som fremmed for usus, fx. hvis han benytter *fortune-r* i stedet for *tungerods-r* i dansk ¹.

Når man da skal finde en vejledende lydskrift, er det imidlertid heller ikke uden betydning, at man kender og tager hensyn til sprogbbygning og usus i elevens modersmål². Dette vil undertiden også kunne føre til dybere indsigt i forhold vedrørende det sprog, der skal indlæres. For *r*-lydens vedkommende har det således ikke været uden betydning for resultatet af mine overvejelser, at jeg særlig har haft engelsktalende elever i tankerne, men i anden omgang har det spørgsmål rejst sig, om der i virkeligheden ikke også er tale om en strukturændring, en forskydning i foneminventaret i dansk, som – hvis den ikke er helt gennemført, dog er stærkt på vej til at blive det.

Ved at gennemgå faglitteraturen viser det sig, at jeg ikke er den første, der har været inde på en opfattelse af *r*-lydsmanifestationerne, som strider mod den traditionelle, men hvad det strukturelle angår (hvis et strukturelt synspunkt overhovedet er blevet anlagt), er det, som om man er veget tilbage for at drage konsekvenserne og henregne *r*-lydene i final stilling til vokalerne. Det er dette problem, der skal søges belyst i det følgende.

Først en kort fonetisk redegørelse med referat af den tidligere forskning:

Der må skelnes mellem forlyds- og efterlydsmanifestation af *r* i dansk. Hvad forlyd angår, synes der ikke at være sket større ændringer i manifestationen siden den af Otto Jespersen i *Fonetik og Modersmålets Fonetik* beskrevne: en uvulær-faryngal *tungerodslyd* [ʀ], således PAnd p. 349. Lyden er usnurret og udpræget slap og åben. Hjelmlev AlmFon p. 301 sidestiller den med sydsvensk og bergensisk, hvor der dog nok er større friktion. Eksempler: *rose, rank, brise, groft*.

I dækket forlyd bliver dette *r* ustemt efter *p, t, k* og *f*, som en kombinatorisk variant: *pragt, tro, krog, fryse*.

Når vi kommer til efterlydsmanifestationerne, er forholdet mere kom-

pliceret. Jespersen pp. 65 f, 92 f regner gennemgående med kontoidisk manifestation som i forlyd både i indlyd og udlyd: *kurv*, *ærgre*, *fyrig*, og ustemt efter kort vokal: *hjerte*, *purk*, *kar*; men hans opfattelse er dog allerede svækket ved begrebet »vokaliseret *r*«, p. 101, som opstår ved sammensmeltning af *e* og *r* i fx. *Karen* [ka·rən → ka·rɛn] og *fader* [fa·ðər → fa·ðɹ], og han siger, at den samme lyd »indtræder også . . . meget almindeligt for *r* især efter lang vokal«: *bor*, *tårn*, *farlig*.

Jespersens udtaleangivelser ligger for en stor del til grund for lyd-betegnelsen i Ordbog over det danske Sprog, selv om de på mange punkter må anses for provinsielle og/eller nu forældede. Jfr. AaHansen p. 9, PDid p. 44. Det gælder således fx. udtalen [fa·rli] *farlig*. Ikke desto mindre er der knyttet så stærk autoritet til Jespersens navn, at hans opfattelse er svær at få bugt med; selv Poul Andersen hænger ved traditionen og er derfor ikke konsekvent i sin fremstilling af manifestationen af eftervokalisk *r*, PAnd p. 349 f. Han regner i første omgang med kontoidisk [ʁ] i *større*, *verden*, *bærme*, *værge*, *ærgre*, og »ofte« ustemt variant efter kort vokal i trykstærkt stavelse: *kar*, *smør*, *bør*, *kort*, *vers*, *sjærf*, og »hos en del mennesker« efter vokal med stød: *stor*, *bør* (sb.), *tyr*, men anfører eksempler på lignende kombinationer i det afsnit, der handler om finalt *r*, som »i rigssproget i de fleste kombinationer (er) så slapt artikuleret, at det i dansk fonetik beskrives som et »vokalisk *r*« [ʁ, ʁ̥]³, en faryngal vokoid, omtrent = [ʋ].«

Poul Andersen er strukturalist og skelner mellem konsonantisk og vokalisk funktion; han siger, at vokalisk (bedre: vokoidisk) *r* særlig forekommer, hvor fonemet *r* har eller kan have funktion som stavelsesdannende element: *hopper*, *Søren*, *lærerne* [hɔpʁ̥, sœ:rɛn, lɛ:rɛnə]. Men »*r*-fonemet manifesterer sig imidlertid også som faryngal vokoid i mange tilfælde, hvor det har funktion som konsonant«, fortsætter Poul Andersen, og her er det, han kommer i konflikt med sig selv ved at nævne lignende og delvis de samme eksempler, som tidligere er anført med kontoidisk manifestation. Inclusive (til forskel fra Jespersen) kombinationer med *r* efter kort vokal.

Ved sammenligning mellem Jespersen og PAnd fremgår det da trods alt, at der i tidens løb er sket en større indrømmelse til de vokoidiske manifestationer af *r* i efterlyd, uden at den fulde konsekvens (strukturelt) drages.

Poul Andersen nævner (PAnd p. 350), at også *r*, der står initialt i stavelsen, i mange tilfælde kan høres udtalt med den for det finale *r*

karakteristiske vokoide slaphed: *apriorisk* [ɔpɔi'o'ɔ + isg] ved siden af [ɔpɔi'o' + ɔisg], og AaHansen p. 75 med henvisn. bevidner det samme gennem fejlhøringer: *ruin* : *urin*, *gradere* : *gardere*⁴.

Vi skal dog med henblik på den strukturelle betragtning i det følgende udelukkende holde os til *r* i final stilling, indlyd og udlyd. Tager vi hensyn til længde og stød, får vi følgende ordtyper at operere med, men med forskellige vokaler:

Lang vokal		Labil længde	Kort vokal
m. stød:	u. stød:	m. og u. stød:	
<i>veir, hver</i>	<i>være</i>	<i>værre, forværre</i>	<i>vært</i>
<i>værn</i>	<i>Per</i>	<i>værdig</i>	<i>herr</i>
<i>hvert</i>	<i>åre</i>	<i>verden</i>	<i>kar</i>
<i>har</i>		<i>farlig</i>	<i>vor</i>
<i>år</i>		<i>årlig</i>	
Tryksvagt:			
<i>versere, portræt, lever</i>			

Den udførligste redegørelse for moderne dansk usus giver Aage Hansen i sin bog *Udtalen i moderne dansk*, 1956, hvor det er overraskende og på en måde velgørende midt i en strukturalistisk tidsalder at se en sprogmand levere en så indgående analyse af, hvad folk siger, altså fonem-manifestationerne i lydsubstansen. Hvad *r*-lydene vedrører, går Aage Hansen pp. 75 ff ganske vidt i retning af en revision af opfattelsen, men viger dog tilbage for at indrømme, at der er tale om vokaler (dvs. vokoider), selv om han siger, at »intervokalisisk, mellem vokal og konsonant og i udlyd er (i alm. talesprog) . . . *r* mer eller mindre vokalisisk, men i forskellig grad i de forskellige stillinger«, og »helt vokaliserede udtaler som ['dyøgə] *dyrke*, ['ædər] *ærter* findes også«, og altså anvender vokalsymbol ved lydgenivelsen ved siden af mere almindeligt »vokalisisk *r*« [ɹ].

Vigtigt er, at Aage Hansen ikke regner med ustemt *r* efter kort vokal i efterlyd, og dermed er vejen for så vidt fri til vidtgående fonemisk tolkning af vokoidisk manifestation.

Aage Hansens fremstilling af udtalen i moderne dansk blev udførligt kommenteret og suppleret af professor Paul Diderichsen i *Danske Studier* 1957, *Udtalen af dansk rigssprog*, hvor ikke så lidt plads ofres på *r*-lydene. Hos en strukturalist som Diderichsen er det endnu mere overraskende end hos Aage Hansen, så meget han gør ud af manifestationerne, men ellers er det Diderichsen, der yder de eneste bidrag til en strukturel vurdering af problemerne, selv om det også kun bliver ved tilløb. Det er,

som om Diderichsen ikke vover at tage skridtet fuldt ud, men også her og der virker uklar og inkonsekvent, som om han ikke har tænkt spørgsmålet helt igennem. Jfr. PDid p. 70.

Diderichsen går det skridt videre end Aage Hansen, at han medgiver en vis rimelighed i at regne vokalisk *r* for en vokoid og siger, p. 55: »at betegne lyden som en ekstra sænket *a*- eller *å*-lyd ... (ville) ud fra et fonetisk synspunkt ... være det mest konsekvente,« og »kun ønsket om at bevare tilknytning til ortografi, ældre dansk, andre dialekter – eller eventuelt rent strukturelle hensyn – kan berettige notationen som en variant af *r*.« Selv taler han om »vokal foran (og efter) *r*,« fx. pp. 48 f, 63; opretholder altså traditionel sprogbrug på trods af, at han p. 65 siger, at det er et spørgsmål, om (finalt?) »*r* længer er at opfatte som konsonant« (her uklart, om han mener strukturelt eller blot fonetisk – formentlig det første). Sammesteds i afhandlingen går han endog så vidt, at han regner med to *r*-fonemer i dansk og opfatter »vokalisk *r* som en ekstra sænket og kort variant af *a* eller *å*; men strukturelt er også andre tolkninger mulige.« Nærmere går han ikke ind herpå, så der er god grund til at prøve at følge antydningerne op for at se, hvad det kan føre til.

Nyt og væsentligt er det også, at Diderichsen ser udviklingen af *r*-lydene i sammenhæng med kvantitetsforholdene i det danske vokalsystem. Det står imidlertid fast, at Diderichsens fremstilling bekræfter opfattelsen af den fonetiske glidning i moderne rigsdansk af eftervokalisk *r* bort fra det kontoidiske henimod vokoidisk udtale med påfølgende stærkere eller svagere sammensmeltning med den foregående vokal.

Før vi ser nærmere på den sproglige, strukturelle tolkning af forholdet, vil vi gå lidt tilbage i tiden og nævne, at den første, der var inde på at opfatte *r* i efterlyd som vokal (vokoid), og som både Aage Hansen og Paul Diderichsen henviser og tager stilling til, var Peter Grove i Danske Studier så langt tilbage som 1927 med den korte afhandling: Det danske udlyds-*r*, og det er derfor naturligt at tage ham til udgangspunkt, når man skal gøre rede for, hvad det hele drejer sig om, idet man må huske, at den moderne lingvistik's metoder trods de Saussure dengang endnu ikke var trængt igennem i Danmark, og Grove derfor nødvendigvis ser rent fonetisk på problemerne.

Grove begynder med at fastslå, at i rigsdansk findes der praktisk taget ikke mere noget udlyds-*r*, hvormed han mener stavelsesudlyd, men *r*'ets forsvinden har medført ret gennemgribende ændringer af de foregående vokaler. I forbindelserne *år* og *ar* er der tale om en fuldstændig

sammensmeltning af vokal og tidligere *r* til [ʋ] og [a]⁵, fx. i *Aarhus, orne, arve, far*. I andre *r*-forbindelser bliver der derimod tale om en diftongering, *ir* danner en faldende diftong, hvis første bestanddel er [i], medens anden del er en tilnærmelse til [a]. Tilsvarende gælder efter ([e] og [æ], medens Grove efter rundet vokal [y, (ø), œ, u, (o)] også regner med rundet anden diftongkomponent, hvilket er systematisk irrelevant, som allerede påpeget af Uldall.

Grove opstiller en række oprindelige *r*-forbindelser med sådan diftongisk udtale. Han er ikke opmærksom på, som vi skal se i det følgende, muligheden for reduktion ved sammenfald mellem de høje og mellemhøje vokaler (af mig angivet med klammer), fordi han ikke tænker strukturelt:

{	-ir	[ia]	(<i>Irma</i>)
{	-er	[ea]	– her forveksler Grove med ortografi og:
	-ær	[ɛa]	(<i>er, ærter</i>)
{	-yr	[yʋ]	(<i>dyrke</i>)
{	-ør	[øʋ]	{ (<i>ørne</i>)
	-ær	[œʋ]	{ (<i>Børge</i>)
{	-ur	[uʋ]	(<i>urne</i>)
{	-or	[oʋ]	(<i>ærme, sic! vel fejl for orme?</i>)

Endelig gør Grove opmærksom på sammensmeltningen af trykløst *er* til [ʋ] i fx. *haver*.

Peter Groves synspunkter trænger nok til modifikation og supplerung, men han er som Diderichsen anvendelig til udgangspunkt og sammenligning, ikke mindst som illustration til den radikale ændring i synet på fonetiske og sproglige forhold, som har fundet sted i de mellemliggende tredive år. – Grove går uden om tilfælde af *r* i intervokalisk stilling foran trykløst [ə], bortset fra typen *Karen*, fordi han hævder, at *r* ikke kan opsluge et følgende *e*. Utilfredsstillende er også behandlingen af *lærer* og *grosserer* udtalt som [lɛ:ʋə] el. [lɛ:ʋ] og [gʁo'se'ʋə] el. [gʁo'se'ʋ], hvor han siger, at »indlyds-*r* kan falde bort«. Han kommer ikke ind på kvantitetsforholdene (angiver ikke længde i nogen af sine eksempler) og bemærker som sagt ikke sammenfaldet mellem høje og mellemhøje vokaler.

Noget af dette sætter allerede H. J. Uldall fingeren på i sit indlæg i *Danske Studier* 1928: Det danske *r*, som betegner en blanding af kritik og forbeholden tilslutning til Groves synspunkter. Uldall er enig med Grove i, at (det stemte) danske udlyds-*r* er vokalisk, men vil alligevel nødtigt gå med til at regne det for en vokal (Uldall p. 174), og foretrækker betegnelsen halv-vokal med notationen [ɹ]. Uldall føler sig åbenbart

kaldet til at rehabilitere Jespersen, samtidig med at han giver plads for en moderat revision, idet man hos ham tydeligt mærker et første forsøg på vurdering efter moderne lingvistisk metode (fx. i spørgsmålet om samspil mellem vokalernes kvalitet og kvantitet, og *r*'s rundingsgrad), omend spredt og ikke klart gennemført. I fonemopfattelsen er Uldall (p. 173) endnu stærkt afhængig af fonetiske synspunkter efter Daniel Jones.

Imellem Uldall og Aage Hansen har forskningen ikke helliget *r*-lydernes problematik i dansk nogen interesse, men implicite accepteret dem som manifestationer af et *r*-fonem, således også Hjelmlev i Grundtræk pp. 18 f.

Howdan skal vi nu gøre situationen op i dag?

Fonetisk ser jeg ikke andet, med støtte i faglitteraturen som refereret i det foregående, end at der i moderne rigsdansk almindeligt talesprog (det system, vi her er interesseret i at analysere) er en udtalt tendens til vokalisering, dvs. overgang af finalt *r* til vokoid. Man kan let høre forskellen, når man sammenligner bergensk og sørlandsk norsk *r* i [sø:ænsøn] *Sørensen* med tydelig kontoid og dansk udtale af det samme navn: [sø:ænsn̩] eller [sø:æns̩].

Nogen egentlig afklaring af det stillede spørgsmål nås dog først ved en funktionel eller strukturel betragtning, idet man kun fonetisk kan tale om halv-vokal og vokalisk *r* og regne med en glidning fra kontoid til vokoid, men strukturelt på basis af funktionen må træffe et valg: enten vokal eller konsonant⁶.

Går man nu apriori ud fra, at vi har at gøre med vokaler (vokalfonemer) og anlægger kommutationsprøven på en række passende eksempler, skulle det fremgå, hvilke ændringer i fonemsystemet, specielt vokalsystemet, den nye opfattelse fører med sig. Forskydningen viser sig måske ikke at være så stor endda, for medens man allerede i traditionel opfattelse har regnet med særlig åbne, tilbagetrukne vokoider som varianter (varieteter) af vokalfonemet i *r*-forbindelser, bliver forholdet nu det, at de pågældende varianter er at opfatte som fonemer.

Vi vil begynde med de lave, åbne vokoider, nemlig bagtungevokoiderne [a] og [ɶ], hvor *r*-svindet har ført til opkomsten af ensartede, dvs. ikke-diftongiske vokoider, som ved kommutationerne vil vise sig at være vokal(-fonem) manifestationer, idet de optræder på samme plads som de gamle, sikre vokaler og derfor må tolkes som centrale størrelser, nemlig vokaler⁷.

Vi får da først en kommutation [a]⁸ : [a],
med stød:

[a'] *a* : [a'] *ar*
[ma's] *mas* : [ma's] *Mars*

uden stød, lang (labil):

[a:nə] *Ane* : [a:nə] *Arne*
[fa:sə] *fase* : [fa(:)sə] *farce*⁹

uden stød, kort:

[ka] *ka*, dvs. *kan* : [ka] *kar*¹⁰
[(klo)'ak] (*klo*)*ak* : [ak] *ark*¹¹
[katə] *katte*¹² : [ka(:)tə] *karte*

Tilsvarende kommutation [ɔ] : [ɔ],

med stød:

[ɔ'] *å* : [ɔ'] *år*
[sɔ'] *så* : [sɔ'] *sår*
[ɔ's] *ås* : [ɔ's] *Års*

uden stød, lang:

[mɔ:nv] *måner* : [mɔ:nv] *morgener*

uden stød, kort (labil):

[stɔk(ə)] *stok(ke)*¹³ : [stɔ(:)k(ə)] *stork(e)*
[mɔtɿ] *måtten* : [mɔ(:)tɿ] *Morten*

Der er også kommutation [a] : [ɔ] i trykstærk stilling,

med stød:

[a'] *ar* : [ɔ'] *år*
[na'] *nar* : [nɔ'] *når*
[va'] (*blive*) *var* : [vɔ'] *vår*

uden stød, lang:

[a:nə] *Arne* : [ɔ:nə] *orne*
[va:tə] *Varde* : [vɔ:tə] *vorde, vorte*

uden stød, kort (labil):

[və] *var* : [vɔ] *vor*
[ka(:)tə] *karte* : [kɔ(:)tə] *korte*
[sta(:)kə] *Starcke* : [stɔ(:)kə] *størke*

Efter de anførte kommutationer er /a/ og /ɔ/ etableret som to (nye) fonemer i dansk. Det er nævnt (note 9), at der er tendens til neutralisation af modsætningen lang : kort. Der kan da heller ingen kommutation opstilles mellem fx. [ka] og [ka:] *kar*, [ak] og [a:k] *ark*, [stɔk] og [stɔ:k] *stork*. Derimod nok mellem [və] *var* : [va:] *vare* og [vɔ] *vor* : [vɔ:] *vore*, hvor der dog i de lange former snarere er tale om en særlig accentuation [va(:)ə, va(:):] og [vɔ(:)ə, vɔ(:):] som udtryk for tostavelsestype.

Ordet *far* har lang vokal i usus [fa:] og vil falde sammen med [fa:] *fare*, medmindre man noterer tostavelsestypen [fa(:)ə] eller [fa(:):]. En fonemisk tolk-

ning af [fa:] *far* som /fa/ vil gøre det af med en sjælden stavelsestype i dansk: enstavelsesord med lang vokal uden stød, og i fonemisk notation vil /:/ da kunne reserveres til at betegne tostavelsestype.

– Det vil være hensigtsmæssigt at behandle svagtryksmanifestationerne af /a/ og /v/ med det samme.

Der må i tryksvag stavelse, svarende til skriftens -er, regnes med en synkretisme /a/v/, idet der er substitution mellem fx. [lɛ:sa] og [lɛ:sʋ] *læser* (sb.). Jfr. børnesprogets manifestation [mo:a, mo:a] v.s. af [mo(:)ʋ] *mor*. Grove regner med rundet manifestation af vokalen ud fra den betragtning, at [ə] er rundet (fonetisk og historisk er der jo tale om en sammensmeltning af [ə + r, ɚ]), men dels holder dette fonetisk ikke stik, da det afhænger af lydombegivelserne (jfr. Jespersen p. 100), dels er det fonemisk irrelevant, som allerede påpeget af Uldall p. 175. Vi vælger her arbitrært at betegne synkretismen [v] (gerne fordi manifestationen akustisk ligger nærmere [ɔ] end [a]).

Der kan let opstilles kommutationer mellem [v] og [ə], ligesom mellem [v] og andre svagtryksmanifestationer som [i] og [a]¹⁴:

[lɛ:sə] *læse* : [lɛ:sʋ] *læser* (sb.)
 [ko:nə] *kone* : [ko:nʋ] *koner*
 [pi(:)ə] *pige* : [pi(:)ʋ] *piger*
 [lɔmə] *lomme* : [lɔmʋ] *lommer*
 [ro:ma] *Roma* : [ro¹mʋ] *romer*
 [nɔ:ði] *nådig* : [nɔ:ðv] *nåder*

Ordet *doktor* udtales [dɔktʋ] og behandles som ord på -er, men iflg. PAnd p. 342 gælder det ikke *faktor* og *lektor*, der holdes ude fra *fagter* og *lægter*: [lɛgthʋɛ] : [lɛgdɛ]. Jeg tror, denne forskel er vanskelig at opretholde, og at der fonemisk er sammenfald i hvert fald i tryksvag stilling. I tilfælde af en fonetisk differentiering, måtte den efter min notation angives: [lɛgtʋ] *lektor*, da [lɛgtʋ] fonemisk måtte tolkes som /lɛgtʋ/, der falder sammen med [lɛgtʋ] *lægter*. Jfr. nedenfor pp. 98, 103, 105.

Det kan være svært at afgøre, om der er synkretisme /a/v/ uden for trykmod-sætningen i forstavelsen *for-*. Man kan sammenligne med sammenfald: [gɛnfv₁ɛl'eŋ] *genfortælling* og [gɛnfv₁sø'n] *Genfersøen*. Men i [fa¹vɛl] *farvel* er mod-sætningen opretholdt til [fv¹vɛl] (*det ved jeg*) *for vel*.

I forbindelse med tryksvagt -re(r), dvs. i ord med tidligere *r* i stammen eller roden, men nu /a/ eller /v/, får vi nogle vanskelige, men interessante synkretismer, hvor i nogle tilfælde kun længde og/eller accentuation

opretholder en forskel og hindrer sammenfald i praksis, og endda kun delvis. Parallelt med kommutationen *læse* : *læser* skulle vi vente *fare* : *farer*, *åre* : *årer*, og vi kan da også notere [fa(:)ə] : [fa(:)v], [v(:)ə] : [v(:)v], men i mange menneskers usus er der sammenfald (jfr. AaH p. 78), idet [ə] går op i det foranstående vokalfonem, og synkretismen /a/v/s manifestation endnu lettere smelter sammen med den identiske stammevokal, således at tastavelsestypen dog stadig markeres ved en særlig accentuationsform: [fa(:)] *fare*, *farer*, hvorved en forskel fra [fa:] *far* (kan) oprettholdes (eller, fonemisk, jfr. ovenfor p. 92f: /fa/ *far* : /fa:/ *far*(r)).

Vi får altså synkretismerne:

[fa(:)] *fare* / [fa(:)] *farer*
[v(:)] *åre* / [v(:)] *årer*

Man kunne tænke sig rækken udvidet til også at omfatte typen [fa(:)] (*Englands*) *farere*, idet det dog er et spørgsmål, om den særlige accentuation, der markerer stavelsestallet, kan elimineres, selv i trykssvag stilling (jfr. AaH p. 78). Man ville ellers (i ugunstigste tilfælde) få sammenfald mellem:

[fa(:)] *far* / [fa:] *fare* / [fa:] *farer* /? [fa:] *farere*

Jfr. også:

[dɔmv] *dommer* /? [dɔmv:] *dommere*
[domv] *dummer* (*sig*) /? [domv:] *dummere*

Lignende sammenfaldsrækker kunne tænkes efter andre stammevokaler, hvor der kun er sikkert sammenfald mellem rækkerne 2 og 3:

1	2	3	4
<i>mor</i>	<i>more</i>	<i>morer</i>	
	<i>mure</i>	<i>murer</i>	<i>murere</i>
	<i>føre</i>	<i>fører</i>	<i>førere</i>
	<i>lære</i>	<i>lærer</i>	<i>lærere</i>
	<i>knurre</i>	<i>knurrer</i>	
	<i>fyrre</i>	<i>fyrre</i> (<i>ne</i>)	
	<i>herre</i>	<i>herrer</i>	
	<i>tirre</i>	<i>tirrer</i>	

Se videre note 15, med henvisn.

Om der kan postuleres synkretisme i rækken *gnister* / *gnistre* / *gnistrer* er tvivlsomt på grund af konsonantisk *r* i de to sidste eksempler (cf. Martinet p. 188):

[gnistv] *gnister* : [gnistvæ] *gnistre* : [gnistvɔ] *gnistrer*. I nogles usus vil der måske være tale om et nært fonetisk sammenfald som følge af artikulationens almindelige svækkelse i trykssvag stavelse, idet [v] i forbindelsen [vɔ] farves af [v]’et, hvorved en kombinatorisk variant tilfældigt falder sammen med fonemet, synkretismen /a/v/. Jfr. Ottar Jensen, Sproglig Dansk, 1963, p. 59 om forveksling af inf. og præs. i skolebørns skriftlige arbejder, fx. *ærgre* : *ægrer*. Jfr. også om artikulationen af initialt *r* og fejlhøringer, ovenfor p. 88.

Vi kommer nu til de tidligere forbindelser af andre vokaler end *a* og *å* + *r*, hvor de nye vokalmanifestationer viser sig ikke at have nogen homogen klang eller artikulation, som tilfældet var med [a] og [v], men er diftongiske. Denne manifestation er vist mere udpræget ved de lukkede vokaler, /i, y, u/, end ved /ɛ/ og /œ/.

Vi må her for overskuelighedens skyld foreløbigt også tage mere hensyn til modsætningen lang : kort ved opstillingen, end tilfældet var ved /a/ og /v/. Vi vil derfor dele materialet og gemme eksemplerne med stød og de relativt sikre tilfælde med tidligere lang vokal foran *r* (typerne *hver*, *være*). I de andre tilfælde, hvor man længe har opereret med kort vokal foran tidligere *r*, specielt *r* + konsonant, regner allerede Aage Hansen og Paul Diderichsen med labil længde på vokalen. Hvis vi følger vor opfattelse og går ud fra vokoidisk manifestation af lydkomplekset, diftonger, vil der altid være tale om en vis længde, fonetisk set, uden at den behøver markeres i lydskriften.

I første omgang tager vi da typer som:

æ: [væv(:)nə] *værne*, [vævt] *vært*, [væv(:)ə] *værre*, [hæv] *herr*
 ø: [jœv(:)nə] *hjørne*, [fœvst] *først*, [stœv(:)ə] *større*, [smœv] *smør*.

Som ved *a* og *ɔ* angiver den klassiske fonetik (Jespersen pp. 98 f, PDid p. 48) meget åbne varianter foran *r*. Tilsvarende bliver der efter vor opfattelse tale om nye fonemer på basis af de gamle varianter + en 2. diftongkomponent. Vi vælger indtil videre, idet vi skeler til substansen, de gamle varianter [æ] og [œ] som første komponent ved notationen; spørgsmålet er, hvad der er hensigtsmæssigt at vælge som anden komponent. Grove pp. 157 f regner her med manifestationer af de to allerede etablerede nye fonemer /a/ og /v/, således at vi får [a] efter urundet 1. komponent og [v] efter rundet 1. komponent; men på et tidligt tids-

punkt af den fonemiske analyse står det klart, at der må være tale om en synkretisme *a/v* som ved de andre svagtryksmanifestationer, idet anden komponent i faldende diftonger kan anses for at stå tryksvagt, og der kan ingen kommutation påvises. Jfr. også Uldall p. 175. Vi foretrækker da at notere [v] i alle tilfælde i overensstemmelse med notationen for -er¹⁵.

Vi kan opstille kommutationer som:

evt. [vɛnə] vende, vænne : [væv(:)nə] værne
 [væ:nə] vane : [væv(:)nə] værne
 [vət] væt (dvs. været) : [vævt] vært

For ø¹⁶ er det vanskeligere at finde egnede ordpar, men [rœnə] rønne og [hœ:nə] hønne rimer ikke på [jœv(:)nə] hjørne, eller [løst] lyst på [fœvst] først, og vi har kommutation:

[øst] øst : [œvst-] i Ørsted
 [sœn] søn : [sœv(:)n] Søren

Ved de høje og mellemhøje vokaler har allerede tidligere forskere som Martinet og Diderichsen iagttaget et sammenfald /i/c/, /y/ø/, /u/o/ foran r (PDid pp. 48, 50). Dette forhold var Peter Grove som nævnt ikke opmærksom på (jfr. ovenfor p. 90).

Vi kan i henhold til vor opfattelse (diftongisk manifestation af lydkomplekset) vælge de slappe varianter [i, y, u] til 1. diftongkomponent som udtryk for synkretismen (Jfr. Uldall p. 173, hvorimod PDid p. 49 regner med manifestationer som [i, y, u]) og får da manifestationer som (jfr. de p. 95 anførte ordtyper):

$\left. \begin{array}{l} i \\ e \end{array} \right\} [bɔv(:)tə] Birte, [kɪt] kirt(el), [tɪv(:)ə, tɪv:] tirre, [ɪv] ir$

$\left. \begin{array}{l} y \\ ø \end{array} \right\} [fʏv(:)stə] fyrste, [fʏvst] fyrst, [fʏv(:)ə, fʏv:] fyrre(træ), [fʏv] fyr (træet)$

$\left. \begin{array}{l} u \\ o \end{array} \right\} [uɔv(:)nə] urne, [suɔt] sort, [suɔv(:)ə, suɔv:] surre, [suɔv] (løbe) sur$

Medens vi har eller kan have kommutation /i:/e/, /y:/ø/, /u:/o/ i fx.

[vi] vi : [ve] vil
 [lyst] lyst (adj.) : [løst] lyst (sb.)
 [mutv:] muttere : [motv] mutter

kan vi ikke skabe kommutation (med betydningsændring på indholdsplanet) ved at udskifte [i, y, u] med henholdsvis [i] og [e], [y] og [ø], [u] og [o], fx. i *tirre*, *fyrre*, *surre*, men derimod nok med [æ, œ, v]:

[lʷkə] *lirke*¹⁷ : [lævkə] *lærke*
 [fʷv:] *fyrre(træ)* : [fœv:] *fyrre* (40)
 [kʷv(:)tʷ] *kurder* : [kœ(:)tʷ] *korter, korder*

Til foreløbig etablering af fonemer kan vi anvende kommutationer som:

i/e [bitə] (*lille*) *bitte* : [bʷv(:)tə] *Birte*
 [kit] *kit*, [kitʰ] *kittel* : [kʷv(:)tʰ] *kirtel*
 [ti(:)ə, ti:] *tie* : [tʷv(:)ə, tʷ:] *tirre*

y/ø [my(:)tə] *myte*, *mytte(ri)* : [mʷv(:)tə] *myrte*, *myrde(ri)*¹⁸
 Hverken [lyst] cl. [løst] *lyst* rimer på [fʷvst] *fyrst*
 [fy(:)ə, fy:] *fyge* : [fʷv(:)ə, fʷv:] *fyrre(træ)*
 [fy] *fy* : [fʷv] *fyr* (træet)

u/o [sutʷ] *sutter* : [sʷvʷv:] *sortere* (komp.)
 [ku(:)ə, ku:] *kue* : [kʷv(:)ə, kʷv:] *kurre*
 [sut] *sut* : [sʷvʷt] *sort*
 [nu, du] *nu*, *du* rimer ikke på [sʷv] (*løbe*) *sur*

Vi får som resultat af de opstillede kommutationer et kortvokal-system, der (i første omgang før den videre analyse) omfatter adskilligt flere (umiddelbare) fonemer¹⁹ end efter den gængse opfattelse (jfr. Martinet, PAnd, PDid m.fl. med Uldall p. 173):

i		y	u
	ɰ	ʷv	ʷvʷ
e		ø	o
ɛ		œ	ɔ
	æv		v
	a		
		a	
(ə?)			

Når vi har gemt de oprindelige forbindelser af lang vokal + *r* (evt. + konsonant) og forbindelser med stød, er det fordi de byder særlige problemer, der komplicerer billedet.

I den foregående gennemgang af /a/ og /v/ og kortfonemerne har vi

flere gange måttet operere med begrebet labil længde. Jfr. ovenfor p. 92 og note 9 med henvisninger. Både i typerne *værre*, *fyrste*, *hjørne*, og *først*, *smør*, *fyr* (træet) er der tendens til forlængelse, mere eller mindre vulgært, uden (altid) risiko for sammenfald med oprindelig lang vokal + *r*, fordi der her i reglen foreligger en mere lukket vokalkvalitet, fx. [væ:v] *værre* : [væ:v] *være*. Omvendt kan oprindelig lang vokal (positionelt) forkortes, men bevarer i reglen da sin mere lukkede kvalitet i forhold til oprindelig kort vokal (Uldall p. 173), så kommutation *være* : *værre*, *hære* : *herre*, *sure* : *surre*, *fyre* : *fyrre*, etc. opretholdes.

Denne kvalitetsforskel mellem kort og lang vokal er imidlertid også nu ved at forflygtiges. I vulgærkøbenhavnsk kan høres: »*Den var* [væ:v] *værre*«, identisk med *være*. Og omvendt ved positionel forkortelse kan der ske åbning (også i alm. »dannet« talesprog): »*Nu kan det* [væ:v] *være nok*«. I virkeligheden er der i hele den behandlede lydmasse ikke tale om et fast etableret system, men noget der er i skred, og hvor man kun kan tale om tendenser henimod et system, der er ved at fæstne sig. Det er dette endnu ikke helt faste system, vi skal have for øje ved den endelige, funktionelle analyse af manifestationerne.

Nu kommer hertil yderligere stødet ind i billedet, hvor der er to mulige typer: Oprindelig lang vokal med stød + *r*, og kort vokal + *r* med stød.

De lange vokaler har bedre end de korte opretholdt de fonemiske modsætninger i tre trin: høje, mellemhøje og lave, fx. i *vide*, *hvede*, *væde*. Jfr. dog PDid pp. 49 f, der regner med tendens til sammenfald mellem de mellemhøje og lave lange vokaler »foran *r*«. Helt sikkert gennemført i rigsdansk er dette forhold dog vist kun for /ø/œ/'s vedkommende, som allerede bemærket af Martinet p. 176. Kommutation gennem åbningsgrad kommer tydeligst til udtryk i forbindelse med stød. Jfr. kommutationsrækkerne:

[si'v] <i>sir</i>	[fy'v] <i>fyr</i>		[mu'v] <i>mur</i>
[se'v] <i>ser</i>	[fø'v] <i>før</i> (adj.)	} 20	[mo'v] <i>mord</i>
[sæ'v] <i>sær</i>	[fœ'v] <i>før</i> (præp.)		([mɔ'v = mɔ'v] <i>mår</i>)

Tilsvarende ved lang vokal i stillinger, hvor labil længde normalt ikke foreligger i rigsdansk (uden for positionel forkortelse):

[li:v] <i>lire</i>	[fy:v] <i>fyre</i>	[mu:v] <i>mure</i>
[le:v] <i>leret</i>	[fø:v]	[mo:v] <i>more</i>
[læ:v] <i>lære</i>	[fœ:v]	[[mɔ:v = mɔ:v] <i>måre</i>)

Jeg følger Grove i at regne med vokoidisk (diftongisk) manifestation i de tidligere r-forbindelser og nærer ikke samme betænkelighed som Aage Hansen eller Diderichsen ved at notere vokal i lydskriften. Der kan, som PDid. p. 55 anfører, opstå et problem med at skelne mellem ord af enstavelses- og tostavelsestype, *mor* : *more*; men jeg mener, det er et skinproblem, dels fordi der i usus faktisk ofte er tale om sammenfald, jfr. børns udtale af *mor* tydeligt i to stavelser: [mo:v] el. [mo:a] ([mo:a]) (jfr. ovenfor p. 93), dels fordi man fonemisk kan se bort fra længden (jfr. ovenfor) og reservere /:/ til angivelse af tostavelsestype. Altså /mov/ *mor* : /mov:/ *more*. Jfr. også ovenfor p. 92 f *far* : *fare*.

Vanskeligere er det måske at skelne mellem ordtypen *mør* og *møer* (idet vi her ser bort fra den mulige forskel i vokalkvalitet og regner med synkretisme *ø/æ*); men også her er der tit sammenfald, manifesteret enten som én eller to stavelser. I *dør* sb. og *dør* vb. (<*døer*) (igen bortset fra vokalkvaliteten) har sammenfaldet sat sig spor i skriften. Der vil imidlertid i henhold til den senere p. 100 f omtalte labilitet i stødets placering fonetisk (men kunstigt?) kunne skelnes mellem [mø:v] *mør* og [mø'v] *møer*. I [dø'v, dø'v] *dør* er sammenfaldet derimod fuldbyrdet i manifestationen såvel som på det fonemiske plan.

Vi har et par gange i det foregående allerede været inde på forskellige synkretismer i tryksvag stavelse, specielt gamle -re(r)-forbindelser, og det vil her være på sin plads at tage spørgsmålet op igen sammenfattende. Der er overalt tendens til sammenfald i tryksvag stavelse mellem de gamle forbindelser -re/-rer (jfr. AaHansen p. 78): *fare/farer*, *åre/årer* (se ovenfor pp. 93 ff), *herre/herrer*, *fyrre/fyrre(ne)* (se note 15), *lire/lirer*, *lære/lærer*, *fyre/fyrer*, *føre/fører*, *mure/murer*, *more/morer*, *pirre/pirrer*, *tirre/tirrer*, *surre/surrer*. På grund af labil længde vil der også kunne forekomme sammenfald mellem fx. *fyre(r)/fyrre*, *føre(r)/fyrre(r-ne)*, *kure(r)/kuer/kurre(r)*, *ture(r)/tuer*, *mure(r)/more(r)/murre(r)*, *sure/ surre(r)*, og muligvis også *piger/pirre(r)*. – Vi har hidtil regnet med en modsætning [pi(:)ø] *pige* : [pi(:)v] *piger* (ovenfor p. 93), men det er et spørgsmål, om der ikke også her foreligger sammenfald i usus hos nogle talende, og videre: *sige/siger*, *byge/byger*, *tue/tuer*.

Vi kunne som resultat tentativt formulere følgende: Der er i tryksvag stilling synkretisme ikke blot mellem /a/v/, men også med /ø/ (/e/), undtagen efter konsonant, hvor der er kommutation /ø/ (/c/) : /a/v/, fx. [lɛ:sø] *læse* : [lɛ:sv] *læser* (sb.). Det eneste, der taler imod denne formulering, er det usikre forhold ved *pige/piger*, *tue/tuer*, etc., som måske kunne bortelimineres ved at notere [pi:] for [pi(:)ø], [tu:] for [tu(:)ø], etc., hvorved [ø] også ville frigøres til brug i notationen som anden komponent i r-diftongerne (jfr. note 15). Fonemisk taler herimod, at [pi:] må tolkes som manifestation af /pi(:)ø/ (eller [:] som /ø/). På den anden

side kunne de fleste af tilfældene ved katalyse tolkes som forbindelser af konsonant + ə: /pije/, /sije/, /lije/, /fyje/, /byje/, /tuve/, /uγe (uge)/. Jfr. skriften: *pige, sig, lige, fyge, byge, ÷ tue, uge*.

Når vi skal opstille kommutationer for at søge at etablere de nye fonemer, »r-diftongerne«, støder vi på den vanskelighed, at det kun er muligt i større udstrækning i enstavelsesord i forbindelse med stød, idet ordtypen lang vokal i udlyd uden stød ikke normalt forekommer, eller lang vokal + ə bortset fra de netop diskuterede tvivlsomme tilfælde, som kan rubriceres og delvis er blevet det (ovenfor pp. 95 ff) under kortvokalerne som følge af labilitetsforholdene med hensyn til kvantitet, og som er benyttet til at illustrere forholdet mellem tryksvagt ə : a/v.

Vi får da kommutationer som:

[si'] si : [si'v] sir	[si(:)ə, si:] sige : [si:v] sire (sirer, siger)
[se'] se : [se'v] ser	
[lɛ'] læ : [lɛ'v] lær (vb. præs.)	
[ty'] ty : [ty'v] tyr	[fy(:)ə, fy:] fyge : [fy:v] fyre (fyrer)
[dø'] dø : [dø/œ'v] dør	
[u'] u : [u'v] ur	[tu(:)ə, tu:] tue : [tu:v] ture (turer, tuer)
[mo'] Moe : [mo'v] mord	

Det nævntes i det foregående (p. 98), at ved (positionel) forkortelse bevares kvaliteten af den lange vokal, inclusive første komponent af r-diftongerne, men den kan åbnes:

[si:v] sire – [siv(:)li] sirlig, men også [siw(:)li]
[sy:v] syre – [syv(:)li] syrlig

og det gælder tilsyneladende særlig de åbne vokaler [ɛ] og [ø/œ]:

[sɛ'v, sɛ:v] sær, sære – [sæv(:)lɛv] særling
[kɛ'v, kɛ:v] kær, kære – [kæv(:)stɔ] kæreste
[vɛ:v] være – [væv(:)lsə] værelse
[fø:v] føre – [-fœvs!] (ud)førsel, v.s. af [-fɤvs!]
[mœ'v] mør – [mœvnə] mørne

Forholdene ved stød er særlig oplysende. Som ved kvantitet kan der også her være tale om labilitet (jfr. PDid pp. 65, 68 f). Traditionelt udtrykt vil det sige, at der kan være stød på vokalen eller konsonanten, uden at det altid fremkalder betydningsændring: [brø'ð / brøð'] brød, [bre'u/v / breu'] brev (over for [vi'l] hvil : [vil'] vild, [vɛ'n] væn : [vɛn'] vend).

Kommutation kan ikke etableres i oprindelige r-forbindelser. Man kan høre [bø'vn] (i ældre usus) eller [bøp'n] *børn*, dvs. lang første diftong-komponent med stød, eller kort med stød på anden komponent, men som det ses, finder vi en mere åben manifestation af kortformen. Andre eksempler:

[dø'vn / døp'n] *døren*
 [ø'vn / øp'n] *ørn*
 [jē'vn / jæp'n] *jærn*
 [ε'vt / æp't] *ært*

Ved de snævre vokaler *i/e*, *y/ø*, *u/o* er denne flytning af stødet dog vist ikke så almindelig (jfr. AaHansen p. 92); nogen egentlig lydåbning bliver der her ikke tale om i overensstemmelse med sammenfaldet mellem de høje og mellemhøje kortfonemer, bortset fra *ø/æ*, jfr. ovenfor p. 96 med note 16.

[si'v / siw'] *sir*, [fy'v / fyw'] *fyr*, [u'v / uw'] *ur*
 [se'v / sep'] *ser*, [tø'v / tæp'] *tør*, [o'v / ov'] *ord*

Et oprindeligt forhold (dvs. ikke flytning af stød) med stød på anden diftongkomponent har vi i kommutationen:

[fɔ'styv'ə] *forstyrre* : [fɔ'stæv'ə] *forstørre*

Vi kan nu tentativt opstille et system af langvokaler, svarende til det tidligere anførte kortvokaliske, til sammenligning og eventuelt endelig sammenføring. Da vi er gået ud fra, at første komponent i de nye diftonger er identiske med grundvokalerne, får vi her næsten det dobbelte antal fonemer, idet der kun regnes med sammenfald */ø/æ/*:

ī	īv	ȳ	ȳv	ū	ūv
ē	ēv	ō	} $\overline{\text{æv}}$	ō	ōv
ē	ēv	æ		ō	ōv
	ā	ā			ā

Ved at sammenholde dette system med kortvokalernes bliver spørgsmålet, om der ved reduktion er mulighed for en forenkling. Først vil vi prøve at sammenlægge de to systemer, så vi kun får ét. Dette skulle være tilladeligt og ganske enkelt på baggrund af den i det foregående ofte berørte labilitet, hvad kvantiteten og stødets placering angår. Der kan også henvises til Hjelmlevs analyse af udtrykkssystemet i dansk, hvor han

opfatter de lange vokaler som identitetsdiftonger (Grundtræk p. 19) og regner stødet som en temat, der kun indtræder mekanisk under bestemte betingelser, hvorfor det udelades i notationen (Grundtræk p. 21). Videre kan vi også finde støtte i Diderichsens hævde af neutralisation både i kortvokalsystemet og langvokalsystemet mellem henholdsvis de høje – mellemhøje vokaler og de mellemhøje – lave: »Udviklingen foran *r* kan sammenfattes således: Der er kun to fonemer i hver af de tre rækker, og disse tenderer mod maksimal kontrast i h. t. åbningsgrad.« (PDid p. 50). Ved forskydning i længde følger som påvist også hyppigt en ændring i kvalitet, så de kvalitative modsætninger²¹, der endnu måtte være til stede i de to systemer, opfatter vi da som varianter, der ikke har distinktiv funktion, idet der som vist også må regnes med en lang række synkretismer. Vi kommer da til følgende reducerede system af umiddelbare fonemer:

i	iv		y	yv		u	uv
e			{	ø		o	
ε	εv			æ	æv		ɔ
		a					ɒ
				a			
(ə?)							

Tilbage står spørgsmålet, om det er muligt at foretage en yderligere reduktion uden at forflygtige systemets særpræg og tilsløre de faktiske funktionelle modsætninger, som de kommer til udtryk i manifestationerne. Hvor langt man vil gå i reduktion, beror i nogen grad på, hvad man har til formål: noget hovedsagelig praktisk, eller noget rent sprogteoretisk. Til praktisk-pædagogisk brug er det anførte system vist hensigtsmæssigt i den foreliggende form; blot kunne man måske gå det skridt videre at betegne anden diftongkomponent med [ə] (jfr. ovenfor p. 99).

I første omgang må vi spørge, om diftongerne vi har fundet frem til, skal opfattes som enkeltfonemer eller kan reduceres til kombinationer af fonemer. Nogle vil måske straks indskyde, at det enkleste ville være stadig at anse de nye diftonger som manifestationer af vokal + *r*, men jeg vil netop gerne bort fra den traditionelle opfattelse af, at der er tale om såvel nogen *r*-lyd som noget *r*-fonem, og har for så vidt Diderichsen med mig, som er inde på det delvis omvendte at opfatte *r*-lydene som manifestationer af et vokalfonem (PDid p. 65). Jeg mener, at man kun ved diakroniske hensyn eller ved skelen til skriftbilledet kan opretholde forestillingen om et *r* i efterlyd, medens en rent synkronisk betragtning

ikke leder tanken hen på nogen konsonant, slet ikke substansmanifestationen og heller ikke funktionen indenfor syntagmet, der kan anskues som vokalisk (central): fonemet kan alene sammen med en accent udgøre en stavelse (jfr. APhS 25, p. 44).

Det sker aldrig, at et latent *r* manifesteres i visse fonetiske omgivelser, således som i engelsk *far away* udtalt [fa: +rə'wei]; i *hør engang* »trækkes ikke noget *r* over²²«. Jeg vil også hævde, at det er irrelevant, at man i læseudtale for tydeligheds skyld eller i højtideligt sprog kan manifestere et *r* fx. *fare*, *først* som [fa:kə, fɔ:kst], eller for at fremhæve og tydeliggøre modsætningen mellem *lære* og *lærer*. Det kan her siges, at diakronisk viden eller erindring om (syn af) skriftbilledet spiller ind, og det kan diskuteres, om der strengt taget ikke her foreligger et andet system end det, vi undersøger: moderne daglig talesprog, eller blot en særlig usus, hvor i så fald [ʁ] lige så vel kan påstås at være en manifestation af et vokalfonem, som man hidtil har anset »vokalisk« *r* for at være manifestation af en konsonant /r/.

Når vi da går ud fra de fonetisk konstaterede diftonger som sådanne, dvs. kombinationer af vokoider indenfor samme stavelse ([iv, ēv, ēv, ȳv, ō/œv, ūv, ōv, iv, æv, ɣv, œv, uv]), reduceret til de umiddelbare fonemer /iv, ev, yv, œv, uv/, og spørger, om de kan opfattes som enkeltfonemer, kunne man henvise til de allerede foreliggende (fonetiske) monoftonger [a] og [v] med samme funktion. Også /ev, œv/ manifesteres meget nær som monoftonger, særlig kort. Der findes dog sikkert teoretikere, der omvendt ikke ville tøve med at opløse [a] og [v] fonemisk som vokalkombinationer, manifestationer af fx. /a + ɔ/ og /ɔ + a/ el. 1., hvilket efter min opfattelse er svært at begrunde ud fra en rent synkronisk betragtning (uden for at skabe symmetri i systemet). I begge tilfælde vil der foreligge en cirkelslutning, idet man går ud fra noget, der skulle bevises. – Den tryksvage manifestation af synkretismen /a/v/ kunne også opløses som /e/ + /a/v/, hvilket jeg ikke mener er hensigtsmæssigt. Jfr. note 14.

Ud fra funktionen af de diftongiske manifestationer kunne anføres til støtte for en opfattelse af dem som enkeltfonemer /iv, yv, uv, ev, œv/, at de optræder i syntagmet svarende til andre enkeltfonemer:

/s-iv-li/ sirlig – /s-a-li/ salig
 /v-iv-kə/ virke – /v-ε-kə/ vække
 /t-u'v/ tur – t-ɔ' tå
 /f-a:/ fare – /l-a:/ lagde
 /t-a'/ tager – /t-a'/ tage

Jfr.

I indlyd kan anden diftongkomponent ikke udskiftes med nogen anden vokal.

Hvor der ellers forekommer fonetiske diftonger i dansk, hovedsagelig [au, ou, ai, oi], regner man ikke med, at der foreligger enkeltfonemer, men fonemkombinationer: Martinet (historisk og ved identifikation – på fonetisk basis – med de to diftongkomponenters modsvarende fonemer, /a, ə/ på den ene side, /u, i/ på den anden), Poul Andersen og Hjelmlev. Dette behøver dog ikke at være bindende som mønster; fra engelsk kender man tilsvarende diskussion om den fonemiske tolkning af diftongerne [ei, ai, ou, au] (refereret af Cohen p. 91), hvor en række forskere kommer til modsat resultat ud fra hver sin metode. Dette gør, at man stiller sig en smule skeptisk over for muligheden at nå til en objektiv vurdering og sikker løsning af problemet; den afhænger ganske af forudsætningerne i en i sig selv arbitrær teori, hvis holdbarhed kun kan vurderes ud fra den logiske stringens, hvormed den er gennemført²³.

Fonologer (som Martinet fx.) ville også nok regne med fonemkombinationer i r-diftongerne ud fra en fonetisk identifikation af de enkelte komponenter i diftongen med andre fonemer, anden komponent således /a/ og /v/. Og rent funktionelt kan denne opfattelse vel underbygges. I [pi(:)ə] *pige* kan vi ikke regne med diftong, fordi (fonetisk) vokalkombinationen er heterosyllabisk, og (fonemisk) [ə] kan ombyttes med ikke blot [a/v], men også [a, ø, 0]: [pi(:)a, pi(:)ø', pi:0lə] *Pia, Piø* (propr.), *pile*. Imidlertid kan efter det tidligere udviklede (ovenfor p. 99) [pi(:)v] *piger* fonemisk læses /piv:/ = *pirre*, og skulle altså der kunne tolkes som diftong. Tilsvarende gælder andre ord af samme type, som [tuə] *tue*, hvor /tuv:/ kan betyde både *tuer* og *ture*. Vi kan heller ikke let holde ude fra hinanden typer som [lɛv:] *lære* og [lɛ:v] *lærer*, eller [mœv', mœ'v], *mør* og *møer*. Det logiske og mest hensigtsmæssige vil være ensartet fonemisk tolkning og i r-diftongerne at regne med kombinationer med /a/v/, der således altid kommer til at fungere parallelt i tryksvag stilling som synkretisme, hvadenten det drejer sig om stavelsesdannende udlyd ([lɛ:sv] *læser* sb., [pi(:)v] *piger*) eller anden diftongkomponent ([lɛv(:)lɛŋ] *lærning*, piv:] *pirre*).

Man måtte efter dette tolke /iv/ som /i/ + /a/v/, /yv/ som /y/ + /a/v/, /uv/ som /u/ + /a/v/, /ɛv/ som /ɛ/ + /a/v/, /œv/ som /œ/ + /a/v/, hvilket giver det enkleste billede ved at reducere fonemantallet mest muligt, alene med tilkomst af to nye fonemer i systemet: /a/ og /v/:

i		y		u
e		{		o
ε		ø		ɔ
	a	œ		
		a		v
(ə?)				

Konklusionen af det foregående bliver da, at der (historisk set) er sket en omfonologisering i det danske lydssystem med følgende aktuelle tilstand som resultat:

1. Konsonanten /r/ manifesteres kun i forlyd.

2. Vokalsystemet er udvidet med to fonemer /a/ og /v/, svarende til tidligere varianter.

Man kunne indvende mod dette resultat, at det synder mod princippet om den enklest mulige beskrivelse ved at udvide vokalsystemet med to nye fonemer, men dels siger ingen, at denne analyse behøver være den endelige, dels mener jeg, at hvis materialet tvinger dertil, må man lade ét af principperne ved beskrivelsen (udtømmende, enkel, hensigtsmæssig iflg. Hjelmslev) vige for et af de andre, hvis de er uforenelige, og at enkelhedens princip i givet fald må vige for hensigtsmæssigheden.

EKSKURS

En sammenligning med foneminventaret i engelsk.

Gennem den strukturelle forskydning i det danske lydssystem som påvist i det foregående bliver en række ligheder med strukturen i engelsk iøjnefaldende. Der henvises til A.Cohen: *The Phonemes of English*, 1952, og Bent Nordhjem: *The Phonemes of English*, 1960.

Mest påfaldende er vel affiniteten mellem dansk og engelsk manifestation af tidligere *r* i efterlyd. Ikke mindst derfor har det sin værdi at lade dette komme til udtryk ved udtaleangivelsen fx. i forbindelse med undervisning i de to sprog på elementært trin.

Vi har i engelsk monoftonger i

[a:] *part*

[ɔ:] *port*

[ə:] *pearl*

[ɔ:] kan alternere med diftong [ɔə]. Jfr. dansk [v] < [ɔv]. [ə:]

dækker i nogen grad som fællesnævner de manglende rundede fortunevokaler i engelsk (dansk [yø, øv]). Videre har vi i engelsk diftonger i

[iə] *fear*
[ɛə] *fare*
[uə] *moor*

Dansk har næsten monoftongisk manifestation i [æv] *bær* over for engelsk diftongisk [ɛə] *fare*, og i [øv] *bør* som i engelsk [ə:] *pearl*. Typen [i:ə] ([ɛ:ə, u:ə]) som i dansk *pige*, mangler i engelsk på grund af tidligere apokope, derfor ingen problemer med notationen [ə] som anden diftongkomponent. Om muligheden for at notere de danske r-diftonger med [ə] som anden komponent, se ovenfor p. 99.

En forskel fra dansk er det endvidere, at /r/, der i princippet ikke optræder finalt i engelsk så lidt som i dansk, kan dukke op positionelt foran vokal (*far away*), som berørt ovenfor p. 103, hvorfor Cohen pp. 88 f. regner med et »potentielt« (r), således at *star* tolkes /sta(r)/, *lore* som /lɔ(r)/, men *law* som /lɔ/.

Nordhjem pp. 186 f kommer ud fra andre forudsætninger i en speciel teori til andre resultater. Påfaldende er det, at han regner med et fonem /ɹ/ i engelsk og opererer med de to fonemer /ə/ og /ɹ/'s sammenfald i [ə].

– Interessant er også en sammenligning mellem de diftongiske manifestationer i engelsk og dansk, fordi de har forbindelse med r-fonemet og dets afløser (korrespondenter). I det foregående er nævnt divergerende opfattelser i tolkningen af engelske diftonger som enkeltfonem eller fonemkombinationer (ovenfor p. 104). Cohen pp. 90 f skelner mellem »movement diphthongs« [ei, ai, au, ou, ɔi] (svarende til dansk [au, ai, ɔu, ɔi], etc.) og »positional diphthongs« [iə, ɛə, uə] ([ɔə] tolkes som /ɔ/). Han tolker dem principielt som enkeltfonemer, de sidste som varianter af langt [i:, y:, æ]. Men konsekvent er han ikke, idet han i visse tilfælde (bøjningsendelser, afledning og interkonsonantisk) regner med to fonemer.

Nordhjem p. 180 regner [iə, uə, ɛə] som »phraseal collocations« af kortfonemerne.

Det er tvivlsomt, om tolkningen af [iə, ɛə, uə] i engelsk som varianter af lange (korte) vokaler kan overføres til de danske r-diftonger. Uklart er det også, når Cohen taler om varianter og der dog er fonemisk modsætning mellem /muə/ *moor* : /mu/ *moo*, /piə/ *pier* : /pi/ *pea*, /bɛən/ *bairn* : /bæn/ *ban*.

Betragter vi til slut vokalsystemerne i de to sprog, finder man naturligvis forskelle, men også en vis affinitet. Cohen pp. 80 ff regner ikke med kvantitet som distinktiv funktion i engelsk og sammenarbejder de lange og korte vokaler til ét system, idet han lader de konstaterede kommutationer bero på kvalitet, hvorfor han føres til at opstille et større antal kvalitativt bestemte fonemer, end man ellers regner med. Det minder om Uldall p. 173 for dansk. Begge er de jo påvirket af Daniel Jones. Nordhjem p. 18 derimod regner længde som et fonem i engelsk /:/.

Cohens vokalfonemer ser således ud for engelsk:

[i:]	= /i/
[i]	= /ɪ/
[a:]	= /a/
[ɔ]	= /ɒ/
[ɔ:]	= /ɔ/
[u]	= /ʊ/
[u:]	= /u/
[ɔ:]	= /ɜ/
[ɛ, æ, ʌ, ə]	= /ɛ, æ, ʌ, ə/ = 12 fonemer.

Hertil kommer de tre »positional diphthongs« /iə, eə, uə/ som varianter – eller fonemkombinationer?

I min opstilling af det danske vokalsystem ovenfor p. 105 bliver der 11 à 12 fonemer + de fem r-diftonger [ɪw, ɛv, yv, œa, w]. Cohens /i, u, æ/ dækker eller erstatter nærmest de åbnere danske vokaler /e, o, a/, som ellers mangler i det engelske system, hvor de rundede fortungevokaler også savnes, eller er sammenfaldet i [ɔ:] (/ɜ/). I dansk er modsætningerne mellem de høje vokaler (/i/e, y/ø, u/o) også ved at ophæves, som allerede sket ved r-diftongerne. /ʌ/ kan siges at være dækket af dansk /ɔ/. – De danske r-diftonger tolket som fonemkombinationer svarer til Cohens »positional diphthongs«, idet [yv, œw] som rundede ingen korrespondenter har i engelsk (bortset fra [ɔ:]).

NOTER

1. Ud fra egen praktisk erfaring tager jeg forbehold over for Hjelmlevs betragtninger i Nordisk Lærebog for Talepædagoger, København 1954, p. 254 med hensyn til trinene i den fonemisk-fonetiske sprogtilegnelse. De to ting bør så vidt muligt følges ad, da forkert indarbejdede udtalevaner er vanskelige at rette senere.

2. I dansk er modsætningen (aspireret : uaspireret) *p/b, t/d, k/g* ophævet i indlyd og udlyd. Man kan ikke høre forskel på *lække* og *lægge*, eller *læk* og *læg*. Der er nogen uklarhed omkring manifestationen; i indlyd angives den normalt uaspireret [lɛgə], i udlyd kan høres både [lɛg] og [lɛk]. Jfr. Jespersen pp. 73 f, PAnd p. 342. Martinet pp. 197 ff. løser problemet ved begrebet arkefonemer [B, D, G]. I en lydskrift tilrettelagt for udlændinge, der manifesterer modsætningen *p : b*, etc. som ustemt : stemt, mener jeg imidlertid, at det er hensigtsmæssigt i vejledende fonetisk lydskrift at gennemføre symbolerne for de aspirerede manifestationer [p, t, k] : [lɛkə], [lɛk] for at undgå at fremsuggerer en udtale med stemt kontoid, der i dansk vil associeres med [b, d, g] og få et *lække* til at opfattes som *lægge*. En udlænding vil (med manifestationen ustemt : stemt i sit eget sprog) aldrig aspirere så stærkt, at en dansker vil opfatte hans *lægge* (manifesteret [lɛkə]) som *lække*.

3. Lydskriftsystemets tvang (IPA) giver uheldigvis ikke mulighed for at skelne klart i notationen mellem alle variationer af r-lyd. Danias lydskrift er på dette punkt tydeligere. Jfr. AlmFon pp. 305, 306 d.

4. Det er ikke blot lydskriften, der gør det vanskeligt at skelne mellem de forskellige r-manifestationer. Det kan også reelt være nok så svært at holde kontoidisk og vokoidisk *r* ude fra hinanden, når man sammenligner beskrivelserne af de respektive manifestationer, som fx. »vokaliseret *r*« hos Jespersen p. 101: »... adskiller s g fra konsonantisk [r] ved større afstand mellem svælgvæg og ganesejl, samt ved slappere muskelvirksomhed i det hele;« og kontoidisk *r* hos PAnd p. 349: »det nske [ʁ] er ... udpræget slapt og åbent,« i forhold til hvilket karakteristikken

af finalt *r* loc. cit. som »så slapt artikuleret, at det . . . beskrives som et »vokalisk *r*«, ikke er meget oplysende. Reelt fonetisk er der måske efter den mere traditionelle opfattelse ikke engang tale om en gradsforskel mellem de to manifestationer. Jfr. også AaHansen p. 75 med citat fra H. Sweet: (Danish *r*) »has a very vocalic effect everywhere«.

5. I referatet af Groves afhandling benytter jeg ikke hans lydbetegnelse, men normaliserer den i retning af IPA.

6. Anderledes dog Hjelmslev, Grundtræk pp. 17 f, der regner med en funktion både selekterende og selekteret, selv om der ikke er større belastning for denne i dansk, idet den faktisk kun berører ét fonem, nemlig /u/, der i marginal funktion manifesteres ved [v]; i central funktion, herunder også anden diftongkomponent, ved [u]. Tilsvarende gælder (ejendommeligt nok) ikke /i/. – Marie Bjerrum regner i færøsk med både /u/ og /i/ som både-og størrelser (APhS 25, pp. 62 ff), medens Povl Skårup argumenterer imod denne kategori (ibid. pp. 73 ff) ud fra den betragtning, at det er vanskeligt at se, hvordan en størrelse, der kan danne stavelsestema alene (som vokal), også kan betragtes som selekterende indenfor stavelsestemaet (i funktion som konsonant).

7. [a] i fx. *far* har tidligere været opfattet som en variant af /a/ i forbindelse med *r*; nu bliver det at opfatte som et fonem. Traditionelt regner man også med varianten [a] efter *r* fx. i *rase* (AaHansen p. 29); men jeg mener, at vi her har – og fortsat vil have – en anden variant af /a/, nemlig [æ], som i *bange*. Jfr. Jespersen p. 103.

8. Der er i københavnsk tendens til sænkning og tilbagetrækning af [a] i visse tilfælde (foran velar) med fare for sammenfald med [a]. Jfr. fejlagtige skrivemåder *kloark*, *tark* for *kloak*, *tak*. PAnd p. 335, AaHansen p. 77.

9. (:) betegner fakultativ længde, ikke halvlængde. I *farce* foreligger oprindelig kort vokal foran ustemt *r*. *r* er blevet stemt og vokaliseret, og vokallængden labil. Jfr. AaHansen pp. 93, 102 f og PDid pp. 62 ff. Der er en almindelig tendens i moderne dansk, udgående fra København til foirlængelse af kortvokaler foran konsonant-(forbindelser) med neutralisation af kvantitetsmodsatningen, allerede bemærket af Martinet, fx. pp. 178, 193, 234. I samme retning virker en modgående tendens til forkortelse. Jfr. PDid pp. 60, 69 ff. Vi er altså berettiget til i kommutationerne at modstille ord med tilsyneladende forskellig længde. Ved alligevel at dele materialet i lang og kort, tages hensyn til varierende usus.

10. Vulgærkøbenh. [kæ(:)] : [ka:].

11. Vulgærkøbenh. [a:k] i begge tilfælde. Sammenfald, jfr. note 8.

12. Vulgærkøbenh. [kæ(:)tə] med bevaret kommutation.

13. Vulgærkøbenh. [stø:k(ə)].

14. Martinet p. 219 opstiller ə som et særligt fonem i dansk (Hjelmslev Grundtræk p. 19 regner det som variant af /ɛ/ og /e/), ligesom tryksvagt *i*. Jeg mener, det vil være svært at argumentere for det sidste, og hvad ə angår, vil jeg lade det bero på et fortolkningsspørgsmål, om det og dermed synkretismen *a/v* skal regnes for et fonem eller en fonemvariant, men hælder selv til den sidste mulighed. Jeg mener ikke som Martinet p. 188 at burde opløse synkretismen i /ə + r/ (eller /e + r/), da den optræder som en (fonetisk) enhed over for ə og på samme plads i syntagmet.

15. Man kunne også overveje at notere synkretismen som [ə] i overensstemmelse med lignende manifestationer i det engelske lydssystem ([ə] i eng. *bare*), hvis det ikke var, fordi der i dansk som påvist ovenfor p. 93 er kommutation mellem /ə/ (/e/): /a/v/ i tryksvag stilling i fx. *læse* : *læser*, selv om den også kan ophæves i visse forbindelser, som fx. *herre/herrer*, *fyrre/fyrre* (40). Man ville heller ikke kunne udtrykke kommutationen mellem typer som:

[pi(:)ə] *pige* : [pi(:)v] *piger* / [piw:] *pirre* / [piw:] *pirrer*

[tu(:)ə] *tue* : [tu(:)v] *tuer* / [tuw] *ture*

Spørgsmålet tages op igen p. 99, hvor de forskellige synkretismer diskuteres, herunder også muligheden for synkretisme /ə/ (/e/)/a/v/. Spørgsmålet om der foreligger diftonger (fonetisk og fonemisk) i *i(:)ə*, *u(:)ə*, etc. tages op sammen med *i(:)v*, *u(:)v*, etc. p. 104.

16. Der er tendens til sammenfald mellem (kort) /ø/ og /æ/ (AaHansen p. 22,

PDid pp. 48 f, 52), og Martinet p. 176 regner med ét fonem /ø/æ/ for de lange vokalers vedkommende.

17. Vulgært [lævkø]. Jfr. AaHansen p. 16, PDid p. 49.

18. Det ofte diskuterede modsætningsforhold *verden* : *vårten*, *myrde* : *myrte* m.fl. (AaHansen p. 79 med henvisn., PDid p. 65) mener jeg beror på en tilbøjelighed til at manifestere [væv:tɹ̥, myv:tə] *verden*, *myrde* etc. med lang »r-diftong«, [væv:tɹ̥, myv:tə] *vårten*, *myrte* etc. med kort, men fonemisk er der gennem længdens labilitet (jfr. note 9 og pp. 97 f, 101) tale om sammenfald.

19. Jfr. Hjelmlev i AlmFon p. 255.

20. Synkretisme.

21. Vi har allerede stiltiende tilladt os at se bort fra den kvalitative forskel mellem langt og kort *å*, som ikke direkte berører denne afhandlings problemstilling.

22. Aage Hansen har under korrekturen gjort mig opmærksom på ordet *lærerinde*, der kan manifesteres både som [lɛ(:)v'lenə] og [lɛ(:)v'lenə]. Den sidste manifestationsform adskiller sig imidlertid ikke fra typen [ɔv'vɛn'ə] *overrende* idet den indeholder en forlydsmanifestation af /r/. Derfor behøver den første manifestation ikke indeholde et latent /r/, idet formen med [ɣ] vil kunne forklares på synkronisk og systematisk basis som en hiatforekomst i lighed med udtalen [i'ljastəs] i *afies*. Foruden ord af typen *lærerinde* (*elskerinde*, *ejerinde*) kan nævnes *erobre*, *erindre*, etc.; de adskiller sig alle fra det engelse eksempel ved at repræsentere ord i modsætning til ordforbindelse (- jfr. *han er lærer inde i byen*, uden parasit-r, med *hun er lærerinde i byen*), og som følge af trykforholdene kommer det manifesterende [ɣ] til at stå i forlyd, medens [r] i [fa:rə'wei] *far away* stadig befinder sig i efterlyd (i [a:ftə'rə:l] *after all* foreligger derimod forlydsmanifestation).

23. Denne betragtning kan forøvrigt udstrækkes til at gælde moderne lingvistisk metode i det hele, hvorfor den afsluttende del af nærværende afhandling også til sigt bærer udkastets noget skitsemæssige præg.

ORDLISTE

Alfabetisk fortegnelse over de i afhandlingen nævnte eksempler på ord med finalt *r*, i fonetisk [ ] og fonemisk / / gengivelse og med henvisning ved sidetal til det sted i teksten, hvor de forekommer. Lydgengivelsen her repræsenterer resultatet af den (foreløbigt) endelige analyse.

De mulige manifestationer i forskellig usus er ikke udtømt med de anførte fonetiske former. Forsøgsvis benyttes *ə* som udtryk for synkretismen *a/v* undtagen efter konsonant, hvor *ə* i den fonetiske gengivelse står som manifestation af tryksvagt /e/.

ar [a'] /a'/ 92

ark [ak] /ak/ 92

Arne [a(:)nə] /anə/ 92

arve [a(:)və] /ave/ 90

Birte [bɪətə] /biətə/ 96, 97

bor [bo'ə] /buə' / ([bɔ'v] /bɔ'v') 87. I hen-

hold til det p. 102 citerede stykke fra PDid p. 50 er begge formgrupper strukturelt mulige.

byge [by(:):] /by:/ 99, 100

byger [by(:)ə] /byə:/ 99

bær [bæə] /bæə/ 106

bærne [bæə(:)mə] /bæəmə/ 87

bør vb. [bœə] /bœə/ 87, 106

bør sb. [bø'ə, bæ'ə] /bæə'/ 87
Børge [bœə(:)ɣə] /bœəge/ 90
børn [bœə'n] /bœə'n/ 101

doktor [dɔktɔ] /dɔktɔ/ 93
dommer [dɔmɔ] /dɔmɔ/ 94
dommere [dɔmɔ:] /dɔmɔ:/ 94
dummer (sig) [dɔmɔ] /dɔmɔ/ 94
dummere [dɔmɔ:] /dɔmɔ:/ 94
dyrke [dʏəkə] /dʏəke/ 88, 90
dør vb. [dø'ə, dø'ə] /dœə'/ 99, 100
dør sb. [dœ'ə] /dœə'/ 99

er [æə] /ɛə/ 90

fader [fa:ðɔ] /fadɔ/ 87
fagter [faktɔ] /faktɔ/ 93
faktor [faktɔ] /faktɔ/ ([faktʉə] /fakt-
 tuə/) 93. I denne form påfaldende
 i systemet som fremmedord.
far [fa(:)] /fa/ 90, 92, 93, 94, 99
farce [fa(:)sə] /fase/ 92
fare(r) [fa(:):] /fa:/ 92, 94, 99, 103
-farere [fa(:)::] /fa::/ 94
farlig [fa(:)li] /fali/ 87, 88
farvel [fa'vɛl] /fa'vɛl/ 93
for vel [fɔ'vɛl] /fɔ'vɛl/ 93
forstyrre(r) [fɔ'stʏv':] /fɔ'stʏv':/ 101
forstørre(r) [fɔ'stœv':] /fɔ'stœv':/ 101
forværre(r) [fɔ'væə':] /fɔ'væə':/ 88
fyr 1. [fʏə] /fʏə'/ 98, 101
fyr 2. [fʏə] /fʏə/ 96, 97
fyre(r) [fʏ:ə] /fʏ:ə/ 98, 99, 100
fyrig [fʏ(:)əi] /fʏəi/ 87
fyrre (træ) [fʏ:ə:] /fʏ:ə/ 96, 97
fyrre(r-ne) (40) [fœə:(nə)] /fœə:(ne)/
 94, 97, 99
fyrst(e) [fʏəst(ə)] /fʏəst(e)/ 96, 97
før adj. [fø'ə, fœ'ə] /fœə'/ 98
før præp. [fœ'ə] /fœə'/ 98
føre(r) [fœ:ə, fœ:ə] /fœə:/ 94, 98, 99, 100

førere [fœ:ə:, fœ:ə:] /fœə::/ 94
-førsel [fʏəsɪ, fœəsɪ] /fʏəsɪ, fœəsɪ/ 100
først [fœəst] /fœəst/ 95, 96, 98, 103

Genfersøen [genfɔsø'n] /genfɔsø'n/ 93
genfortælling [genfɔtɛl'eŋ] /genfɔ-
 tɛl'eŋ/ 93

gnister [gnistɔ] /gnistɔ/ 94, 95
gnistre [gnistɔə] /gnistɔr/ 94, 95
gnistrer [gnistɔv] /gnistɔv/ 94, 95
grosserer [gʁo'se:ə:] /gʁo'se:ə:/ 90

har [ha'] /ha'/ 88
haver pl. [ha:vɔ] /havɔ/ 90
herr [hæə] /hæə/ 88, 95
herre(r) [hæə:] /hæə:/ 94, 98, 99
hjerte [jæətə] /jæətə/ 87
hjørne [jœv(:)nə] /jœvne/ 95, 96, 98
hopper [hɔpɔ] /hɔpɔ/ 87
hver(t) [v'e'ə(t)] /v'eə'(t)/ 88, 95
hære [hæ:ə] /hæ:ə/ 98
hør vb. imp. [hø'ə, hœ'ə] /hœə'/ 103

ir [iə] /iə/ 96
Irma [iəma] /iəma/ 90

jærn [j'e'n, jœ'n] /j'e'n/ 101

kar [ka] /ka/ 87, 88, 92
Karen [ka:n] /kan/ 87, 90
karte [ka(:)tə] /kate/ 92
kirtel [kiətɪ] /kiətɪ/ 96, 97
knurre [knʏə:] /knʏə:/ 94
koner [ko:nɔ] /konɔ/ 93
korder [kɔ(:)tɔ] /kɔtɔ/ 97
kort [kɔt] /kɔt/ 87
korte [kɔtə] /kɔtə/ 92
korter [kɔtɔ] /kɔtɔ/ 97
kue [ku(:):] /ku:/ 97
kuer [ku(:)ə] /kuə:/ 99
kurder [kuə(:)tɔ] /kuətɔ/ 97

kure(r) [ku:ə] /kuə:/ 99
kurre(r) [kʊə:] /kʊə:/ 97, 99
kurv [kʊə', kɔ'] /kʊə', kɔ'/ 87
kær [kɛ'ə] /kɛə'/ 100
kære [kɛ:ə] /kɛə:/ 100
kæreste sb. [kæ:stə] /kɛə:stɛ/ 100

lektor [lɛktɔ] /lɛktɔ/ ([lɛktʊə] /lɛktʊə/)
 93. Jf. *faktor*
leret [lɛ:əð] /liə:d/ ([lɛ:əð] /liə:d/) 98
lever vb. [lɛ:vɔ] /levɔ/ 88
lire(r) [li:ə] /liə:/ 98, 99
lirke [lɪəkə] /liəke/ 97
lommer [lɔmɔ] /lɔmɔ/ 93
lægter [lɛktɔ] /lɛktɔ/ 93
lær vb. præs. [lɛ'ə] /lɛə'/ 100
lære(r) [lɛ:ə] /lɛə:/ 90, 94, 98, 99, 103, 104
lærere [lɛ:ə:] /lɛə:/: 94
lærerne [lɛ:ənə] /lɛə:nɛ/ 87
lærke [læəkə] /lɛəke/ 97
lærling [læ:(:)]ɛŋ /lɛəleŋ/ 104
læser sb. [lɛ:sv] /lɛsv/ 93, 94, 99, 104

Mars [mɑ's] /mɑ's/ 92
mor [mɔ:(:)] /muə/ ([mɔ:(:)] /mɔ:/) 93,
 94, 99
mord [mɔ'ə] /muə' / ([mɔ'] /mɔ'/) 98, 100
more(r) [mɔ:ə] /muə:/ ([mɔ:] /mɔ:/) 94,
 98, 99
morgener [mɔ:nɔ] /mɔnɔ/ 92
Morten [mɔ:(:)]tŋ /mɔtŋ/ 92
mur [mu'ə] /muə'/ 98
mure(r) [mu:ə] /muə:/ 94, 98, 99
murere [mu:ə:] /muə:/: 94

murre(r) [mʊə:] /muə:/ 99
mutter [mɔtɔ] /motɔ/ 96
muttere [mutɔ:] /mutɔ:/ 96
myrde [mɪyətə] /myətɛ/ 97
myrte [mɪyətə] /myətɛ/ 97
møer [mø'ə, mœ'ə] /mœə'/ 99, 104
mør [mœ'ə] /mœə'/ 99, 100, 104
mørne [mœ:ənə] /mœə:nɛ/ 100

mår [mɔ'] /mɔ'/ 98
måre [mɔ:(:)] /mɔ:/ 98
nar [nɑ'] /nɑ'/ 92
nåder [nɔ:ðɔ] /nɔðɔ/ 93
når [nɔ'] /nɔ'/ 92

ord [ɔ'ə] /uə' / ([ɔ'] /ɔ'/) 101
orme [ʊə:(:)]mə, v:mə /uəme, v:me/ 90
orne [ɔ:nə] /v:nɛ/ 90, 92

Per [pɛ:(:)] /piə/ ([pɛ:(:)] /pɛə/) 88
pige [pi:(:)] /pi:/ 93, 99, 100, 104, 106
piger [pi:(:)] /piə:/ 93, 99, 104,
pirre(r) [piə:] /piə/ 93, 104,
portræt [pɔ'trɛt] /pɔ'trɛt/ 88
purk [puək] /puək/ 87

romer [ɔo'mɔ] /romɔ/ 93

ser [sɛ'ə] /siə' / ([sɛ'ə] /sɛə'/) 98, 100, 101
sige [si:(:)] /si:/ 99, 100
siger [si:(:)] /siə:/ 99, 100
sir [si'ə] /siə'/ 98, 100, 101
sire(r) [si:ə] /siə:/ 100
sirlig [siə(:)]li, stə(:)li /siəli/ 100, 103
sjærf [ʃæf] /sjɛf/ 87
smør [smœə] /smœə/ 87, 95, 98
sort [sʊət] /suət/ 96, 97
sortere komp. [sʊət:] /suət:/ 97
Starcke [sta:(:)]kə /stæk/ 92
stor [stɔ'ə] /stʊə' / ([stɔ'] /stɔ'/) 87
stork [stɔk] /stɔk/ 92
storke [stɔ:(:)]kə /stɔke/ 92
større [stœə:] /stœə:/ 87, 95
sur [sʊə] /suə/ 96, 97
sure [su:ə] /suə:/ 98, 99
surre(r) [sʊə:] /suə:/ 96, 98, 99
sutter [sutɔ] /sutɔ/ 97
syre [sy:ə] /syə:/ 100
syrlig [syə(:)]li /syəli/ 100

sær [sɛ'ə] /sɛə'/ 98, 100
 sære [sɛ:ə] /sɛə:/ 100
 særling [sæə(:)lɛŋ] /sɛəleŋ/ 100
 Søren [sœ:ən, sœə(:)n] /sœə:n/ 87, 96
 Sørensen [sœ:ənsn̩, sœə(:)nsn̩]
 /sœə:nsn̩/ 91
 sår [sɔ'ʀ] /sɔ'ʀ/ 92

tager [ta'ʀ] /ta'ʀ/ 103
 tirre(r) [tɪə:] /tɪə:/ 94, 97, 99
 tue [tu(:)] /tu:/ 99, 100, 104
 tuer [tu(:)ə] /tuə:/ 99, 100, 104,
 tur [tu'ə] /tuə' 103
 ture(r) [tu:ə] /tuə:/ 99, 100, 104
 tyr [ty'ə] /tyə'/ 87, 104
 tør adj. [tø'ə, tœ'ə] /tœə'/ 101
 tårn [tɔ'n] /tɔ'n/ 87

ur [u'ə] /uə'/ 100, 101
 urne [Uə(:)nə] /uəne/ 90, 96

var vb. [va] /va/ 92
 var adj. [va'ʀ] /va'ʀ/ 92
 Varde [va(:)tə] /vate/ 92
 vare [va(:)] /va:/ 92
 vejr [vɛ'ə] /vɛə'/ 88
 verden [væə(:)tɪn] /vɛətɪn/ 87
 vers [væəs] /vɛəs/ 87
 versere(r) [væə'se'ə:] /vɛə'se'ə:/ 88
 virke [vɪəkə] /vɪəkə/ 103

vor [vɔ] /vɔ/ 88, 92
 vorde [vɔ(:)tə] /vɔtə/ 92
 vore [vɔ(:)] /vɔ:/ 92
 vorte [vɔ(:)tə] /vɔtə/ 92
 værdig [væə(:)dɪ] /vɛədi/ 88
 være [vɛ:ə] /vɛə:/ 88, 95, 98, 100
 værelse [væə(:)lsə] /vɛə:lse/ 100
 væрге [væə(:)ɣə] /vɛəɣe/ 87
 værn [væə'n] /vɛə'n/ 88
 værne [væə(:)nə] /vɛəne/ 95, 96
 værre [væ:ɛ:] /vɛə:/ 88, 95, 98
 vært [væət] /vɛət/ 88, 95, 96
 vår [vɔ'ʀ] /vɔ'ʀ/ 92

ærgre [æə(:)ɣɛə] /ɛəɣre/ 87, 95
 ærgrer [æə(:)ɣɛv] /ɛəɣrə/ 95
 ærme [æə(:)mə] /ɛəme/ 90
 ært [ɛ'ət, æə't] /ɛə't/ 101
 ærter [æətv] /ɛətv/ 88, 90

ørn [œə'n] /œə'n/ 101
 ørne [œə(:)nə] /œəne/ 90
 Ørsted [œəstəð, œəstɛð] /œəsted,
 œəstɛd/ 96

år [v'ʀ] /v'ʀ/ 88, 92
 åre(r) [v(:)] /v:/ 88, 94, 99
 Århus [v(:),hu's] /v,hu's/ 90
 årlig [v(:)li] /vli/ 88
 Års [v's] /v's/ 92